

Wim Eikelboom & Gijs Dragt

Kiek in het VECHTDAL

VIJFTIG VERHALEN OVER LEVEND ERFGOED
LANGS DE OVERIJSSELSE RIVIER

'De Vecht stroomt altijd door mijn leven'	4
Apekoppen als geuzennaam	6
Goed volk	8
'Wij staan op de schouders van de Neanderthalers'	10
Wilde Deerne leert ons noaberschap	12
De allesweter over het Vechtdal	14
Bloemen bij een graf met mysteries	16
Eens een fort, nu een naam	18
Elk geloof een eigen paasvuur	20
Hoe een familie een paastraditie in ere houdt	22
Glimmende madeliefjes op paaseieren	24
Van klepperstad naar winkelstad	25
Doe kalm an	26
Klazien uit Gramsbergen	28
Beieren in de bodem bij de brug	30
Reuzenzwaard als offer aan het landschap	31
Doorgedraaide jagermeester	33
Vroomheid op de rivierduinen	36
Hoe een bodemschat Dalfsen Europees op de kaart zet	38
Verliefd op de oude hooiberg	40
Steen met sterk verhaal	41
Klossend naar de overkant	42
Het raadsel van de naam	44
Kilometers asfalt als levend erfgoed	46
Bomen vertellen verhalen	48

● Zwolle

● Dalfsen

● Vilsteren

Molen en eik zijn geen vrienden
Bescheiden bloempje groeit uit tot symbool Vechtdal
Glas water voor de 'koning van Oland'
Hoe eiken nieuw licht werpen op de geschiedenis van de Vecht
Waarom bomen eruit zien als heksen, kamelen en beren
Geneeskrachtige boom blijft jonge verschijning
Vroeger zandsteen nu een vracht toeristen
Speelse natuur door en voor inwoners
Baron brengt scouts naar Vechtdal
'Het water van de Vecht streelt je'
Stille boerendochter met wulpse trekjes
Koeien kijken met de tractor
Van spirituele kampvuurplek tot bruisend openluchttheater
Kunst verrijkt de Vecht
Fladderende elfjes
Schilderachtige rivier
Vechtdallied
Terug in de tijd is soms vooruitgang
Roemrijk koekje van eigen deeg
Eten 'waar het weg komt'
Bier van water uit de Vecht
Hannes: held op sokkel
'Al mijn kinderen waren Jezus'
Knallen met rode kool

51
52
55
56
58
60
62
64
66
68
70
73
74
76
79
80
83
84
86
88
90
92
93
94

Gramsbergen

Hardenberg

Ommen

Beerze

De Vecht

STROOMT

altijd door mijn leven

De Vecht stroomt altijd door mijn leven. Als ik vanuit mijn huis de tuin inkijk, zie ik in de verte de sprankeling van de rivier. In elk seizoen is dat fantastisch. Als in de winter de Vecht buiten de oevers gaat, woon ik aan het water. Gelukkig staat mijn huis op een oude rivierduin, dus we voelen ons veilig.

Als boerenzoon ben ik geboren en getogen langs de Vecht. En het is dan wel geen schaatsrivier, maar ijsbaan Stokvisdennen waar ik als zesjarig jochie mijn eerste overwinningen haalde, ligt pal aan de Vecht. Stokvisdennen is een begrip. De baan is aangelegd op een groot weiland naast de Vecht. Dit terrein dankt zijn naam aan een rij dennen op een stuk land van de boerenfamilie Stokvis. Hier leerde ik de eerste kneepjes van het schaatsvak voordat ik mijn wereldtitels behaalde.

Het Vechtdal verken ik graag op de racefiets. Heel wat trainingsrondjes heb ik gemaakt langs de prachtige Vecht en het heerlijke Salland. Wat is er mooier dan enthousiast te zijn over de streek waar je woont en waar je de verhalen kent?

Vandaar dat ik Erbens Vechtdaltoer organiseer, samen met Toerclub Dalfsen. Deze jaarlijkse toertocht trekt elke keer weer honderden renners naar de regio. Na afloop is er voor iedereen een heerlijke Vechtdal-hamburger. Zo is de cirkel rond: We genieten van de boeren die het landschap in het Vechtdal gevarieerd houden en van de heerlijke streekproducten die ze opleveren. En daar horen ook de verhalen bij van levend erfgoed, die het Vechtdal de moeite waard maken.

Erben Wennemars
Dalfsen

APEKOPPEN

als geuzennaam

Soms vinden de spelers van voetbalclub SV Gramsbergen bananen in de kleedkamer bij een wedstrijd in een buurdorp. Het is een pesterij om Gramsbergers hun scheldnaam onder de neus te wrijven.

Apekoppen worden ze genoemd, de inwoners van Gramsbergen.

Hoe de dorpelingen aan deze bijnaam komen, daarover doen verschillende verhalen de ronde. De een zegt dat het is ontstaan doordat er apen ontsnapten uit het kasteel van de heer van Gramsbergen. 'Op landhuizen en kastelen werden apen gehouden uit exotische landen. Soms ontsnapten er dieren. De adellijke apen sprongen rond op het plein van Gramsbergen. Ik vind het een aannemelijk verhaal', zegt

Jan Horsman, kenner van de plaatselijke historie in Gramsbergen.

In buurdorpen werd vaak kleinerend gesproken over 'd'n aap'n van Gramsbergen'. De oudere generatie schaamde zich voor dit geschimp. Vandaag de dag draagt Gramsbergen het scheldwoord als geuzennaam. Er is zelfs een plan om in Gramsbergen een kunstwerk te plaatsen waarin apen zijn verwerkt. Zo is spot overgegaan in zelfspot.

Als Geesje Veurink – vrijwilligster in het plaatselijke museum – verhalen van vroeger vertelt aan kinderen van basisscholen, trakteert ze soms op dropjes met een apekop of bananensnoepjes. 'Dan zeg ik: Jullie zijn apekoppen. Wees er maar trots op. En dan vertel ik waar dat vandaan komt.'

Spotnamen zijn nu een eretitel

Ook stroomafwaarts langs de Vecht dragen inwoners van dorpen schimpnamen. Er wordt gesproken over Hardenberger stroppen. De herkomst daarvan is niet helemaal duidelijk. Stroppen is een oud dialectwoord voor bengels of deugnieten. Een andere verklaring zou

kunnen zijn: *Hard'nbarger Stroppen* verwijst naar een tijd waarin inwoners van Hardenberg zo uitzichtloos waren, dat ze zichzelf wilden verhangen. In het dorp Dalfsen dragen ze de bijnaam Dalfser moppen, naar het beroemde koekje. Hier ervaren ze het niet als een spotnaam, maar als een eretitel:

*Wij zijn d'oprechte Dalfser moppen
Van 't dorpje aan de oude Vecht.
Wij voelen 't harte voor u kloppen
Aan Dalfsen zijn wij zeer gehecht* ●

Piertje van Worm

Hoe voorkom je verwarring als in een dorp veel families wonen met dezelfde achternaam? Bijnamen zijn dan een handige oplossing.

Vaak had de bijnaam een spottende ondertoon. Iemand die slungelig was noemde men Wormpje. Zijn zoon kreeg er een schepje bovenop en ging door het leven als Piertje van Worm.

Veel bijnamen zijn gelinkt aan de streektaal. Ouderen in het Vechtdal kennen mede-dorpsbewoners vaak beter bij de bijnaam dan de officiële naam. In Hardenberg leverde een oproep van de historische vereniging 120 bijnamen op, waaronder Henduk met de

Biene (liep moeilijk), Hekkien (woonde bij een hek), Fluttien (floot altijd liedjes), Flap (had grote oren), Bokken Rieke (hield een bok), Muusien (zag eruit als een muis), Nachtegaal (kon mooi zingen), Petrolie Pulle (handelaar in petroleum), Roodneussie (hield van een borrel), Solt Jan (verkochte zout), Ulk (stonk als een bunzing).

Ook de adel ontkwam niet aan bijnamen. Van de Overijsselse baron Van Steenwijk gaat het verhaal dat hij als roodjarig jochie 'het vossie van Steenwiek' werd genoemd. Zo zou de naam 'Vos van Steenwijk' zijn ontstaan.

Eens een fort, NU EEN NAAM

De Vecht stroomt in heel wat achternamen in Nederland. De meest bekende naamdrager is radio-dj en tv-presentator Jeroen Kijk in de Vegte.

‘Als jochie was ik al nieuwsgierig waar onze typische achternaam vandaan

komt’, vertelt Jeroen. Zijn vader gaf opheldering en vanaf dat moment draagt de radio-dj zijn naam met ere. ‘Ik vond het stoer dat het om een fort ging.’

De naam heeft een roemruchtige voorgeschiedenis die teruggaat tot de Tachtigjarige Oorlog tegen de Spanjaarden. Daar waar de Vecht uitmondt

Mensen met deze achternaam voelen zich verbonden met de streek

in het Zwarte Water bouwde Zwolle een militair vestingwerk: fort Kijk in de Vegt.

Het fort speelde een sleutelrol in de Slag bij de Berkumerbrug op 2 augustus 1606. Spaanse troepen wilden via de Vecht doorstoten vanuit het Oosten naar Noord-Nederland. Met kleine schepen zakten ze de Vecht af richting fort Kijk in de Vegt. Ter hoogte van Berkum – waar de Vecht de monding nadert – vond een veldslag plaats met de Staatse legers. De Spanjaarden verloren en sloegen op de vlucht.

Vandaag de dag staat er een boerderij op de plek van het militaire verdedigingswerk aan de dijk tussen Zwolle en Hasselt. De boerderij draagt de naam

← Jeroen Kijk in de Vegte is presentator op NPO Radio 2.

↑ Bea van de Vechte voelt zich een kind van de rivier. Haar wieg stond in buurtschap Haerst aan de Vecht. Ze is er trots op dat haar familienaam is vergroeid met de Vecht.

↓ Twee generaties Vechtdallers die de naam van de rivier dragen: Roland en Martin van der Vegt namen het autobedrijf over van hun vader Be (Berend Hendrik) in Emmen bij Dalfsen. 'Wij hebben echt een naam van de streek. Soms is het verwarrend. Er zijn zoveel verschillende schrijfwijzes, dat ze voor ons soms lastig uit elkaar zijn te houden in ons klantenbestand.'

Het Schansje, als herinnering aan het fort.

Jeroen Kijk in de Vegte is trots op de herkomst van zijn naam. 'De Vecht is een prachtige rivier. Mensen met deze achternaam voelen zich verbonden met de streek.' Over de familienaam maakte een familielid een boekje met de titel 'Eens een fort, nu een naam'. Daarin staat dat de eerste naamdrager Arend Jansz was uit buurtschap Genne. Hij ging vanaf 1826 door het leven als Arend Kijk in de Vegte. De dialectvariant – Kiek in de Vegte – komt minder vaak voor als familienaam. ●

KLAZIEN uit Gramsbergen

In de tijd dat er nog geen apotheken waren, had vrijwel ieder dorp een kruidendokter met een tuin vol geneeskrachtige planten. Klazien uit Zalk is daar landelijk bekend mee geworden, maar eigenlijk verdient Gramsbergen het om met de eer te strijken.

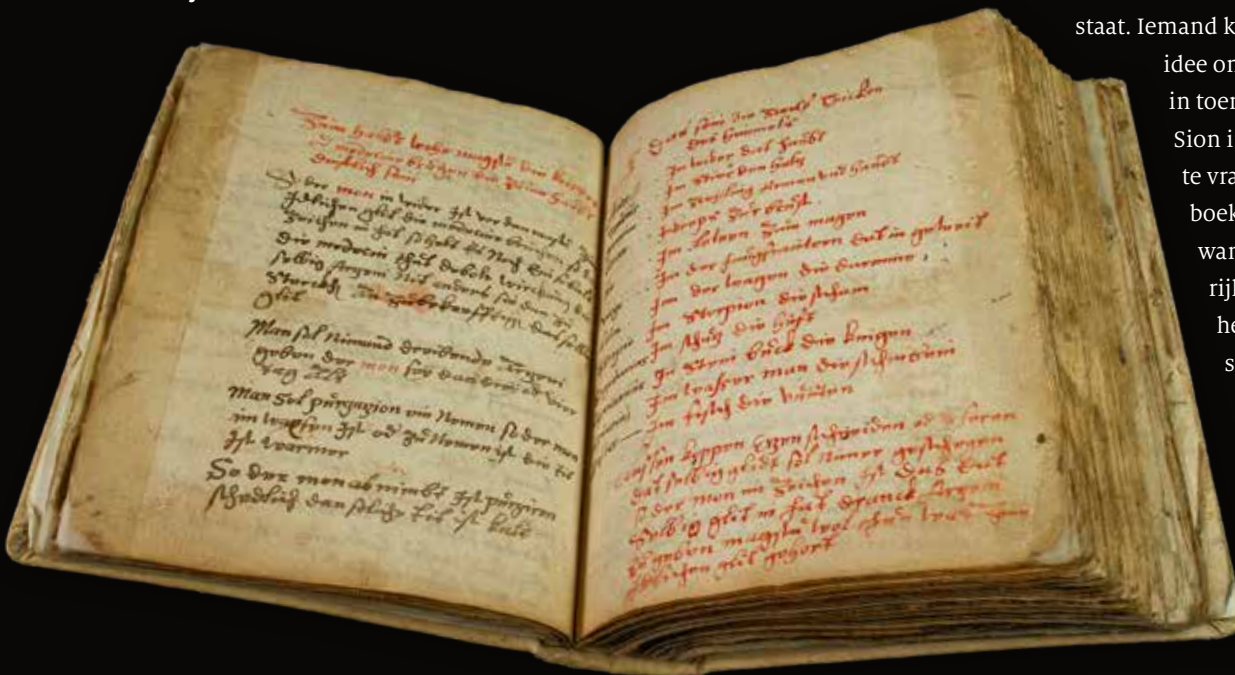
Op zolder van boerderij *Docters* in een buurtschap bij Gramsbergen komt in 1987 een bijzondere vondst aan het licht. Lucas Grimmerink – wiens voorouders vermoedelijk kruidendokters zijn, vandaar dat de boerderij die naam draagt – vindt een vergeeld

boek met een perkamenten omslag en een onleesbaar handschrift. Het is een eeuwenoud medisch naslagwerk, met aantekeningen over kruiden, planten, recepten en ziektes.

Het 'dokersboek' – zoals de streek het noemt – verkeert in zeer slechte staat. Iemand komt op het

idee om de monniken in toenmalig abdijsion in Diepenveen te vragen om het boek te restaureren, want daar is een rijke traditie met het binden en schrijven van boekwerken.

Als het boek weer toonbaar is, ontlokt het veel nieuwsgierige vragen.

Wie heeft dit geschreven? Waar is het geschreven? Wat staat er precies in dit 'doktersboek'?

Ed Kamperman meldt zich als vrijwilliger om het manuscript letter voor letter in eigentijds Nederlands te vertalen. Kemperman is expert in het bestuderen en ontcijferen van oude handschriften en archiefstukken. Historici gaan aan de slag om de schrijvers van het boek te achterhalen. Het levert een imposant boekwerk op, dat is uitgebracht door de IJsselacademie.

Naslagwerk

Kemperman doopt het manuscript tot 'de thesaurus van Gramsbergen'. Een thesaurus is een oud woord voor naslagwerk met een systematische opbouw. In dit geval gaat het om wetenswaardigheden over de geneeskrachtige werking van planten en kruiden. Grondlegger van het medisch naslagwerk blijkt Jodocus Ginck, die beschrijft hoe bij hem in 1608 in het Duitse Saarland een been wordt geamputeerd. Vermoedelijk is Ginck chirurgijn in het leger tijdens de Tachtigjarige Oorlog. Via allerlei omzwervingen komt het handschrift – dat telkens werd aangevuld – uiteindelijk terecht in Gramsbergen. Behalve Ginck en zijn zoon heeft nog een anonieme schrijver aan het boek gewerkt; allemaal mensen die een medische praktijk uitoefenen. Het is onopgehelderd hoe het 'doktersboek' in Gramsbergen beland.

Eeuwenoude gezondheidstips uit het doktersboek:

- Er zijn vier bloemen geschikt om het hart te sterken, te weten bloemen van ossetong, van bernagie, van viooltjes en rozen.
- Om vrouwenborsten stevig te maken: neem tarwezemelen, kook ze in azijn en leg ze op de borst.
- Vlees, met in azijn gewreven koriander gezouten, blijft een heel jaar goed en gaat in de zomer niet stinken.
- Mannen met een druiper moeten een siroop van hennepwortel of steenruit gebruiken. Ook is bij tijd en wijle kaneelwater met rabarberpoeder heel goed.
- Een werkelijk probaat middel voor buikloop: neem stront van een varken, meng met azijn. Rooster het in de pan op het vuur en doe het in een zakje. Laat de zieke daarop zitten en hij zal terstond genezen.
- Tegen toverij: hang een zeeajuin boven de voordeur van uw huis, dan bent u beschermd.

Het boek geeft allerlei tips en adviezen over het gebruik van planten bij ziektes en kwalen. Bladeren van het groot hoefblad zouden helpen bij stoteren. Bij een wrat op de anus wordt gekookte brandnetels aangeraden. Bij botbreuken is het advies om slakken te verbranden tot kalk en dat te mengen in het voedsel. Laurierpoeder wordt aangeraden bij luizen op het hoofd. Rabarber werkt uitzonderlijk goed bij verstopping.

Behalve de geneeskrachtige toepassing van planten en kruiden, wordt ook het huishoudelijk nut vermeld, bijvoorbeeld om vlekken te verwijderen of conserveringstips voor voedsel.

Erfenis

Het originele doktersboek werd door de eigenaar in bruikleen gegeven aan het museum in Gramsbergen. Het is een pronkstuk van het museum. Als de eigenaar overlijdt krijgt zijn huishoudster de erfenis, inclusief het bijzondere boek. Toeval of niet: haar voornaam is Klazien ('Ik ben geen familie van Klazien uit Zalk'). Zij heeft ervoor gekozen het boek niet langer tentoon te stellen. Haar wens is dat het handgeschreven kruidenboek onderdak vindt in een wetenschappelijke collectie. Want het boek is van waardevolle historische betekenis. ●

Hoe een bodemschat Dalfsen Europees OP DE KAAART ZET

Als ze in Dalfsen praten over ‘de schat van Dalfsen’ gaat het niet over een lieve dorpsbewoner, maar over een spectaculaire oudheidkundige vondst op de plek van een nieuwbouwwijk.

Het is een archeologische sensatie, de restanten die zijn teruggevonden van oerbewoners van het Vechtdal. Het zijn de vijfduizend jaar oude graven van de vroegste boerengemeenschappen die zich vestigden langs de Vecht.

Ze woonden op de zandduinen en ze begroeven hun doden op de hoogste zandige plekken in het landschap. Van klei bakten ze trechtervormige potten, vandaar dat ze de geschiedenis ingaan als de mensen van de trechterbeker-cultuur. Doden kregen aardewerken potten mee - vermoedelijk gevuld met eten - om ze van voedsel te voorzien op hun reis naar de eeuwige jachtvelden.

De trechterbekerscultuur worden ook wel de tijd van de hunebedbouwers genoemd. Hoewel de naam

anders doet vermoeden, gaat het langs de Vecht om graven zonder reusachtige steenhopen.

‘In heel Noordwest-Europa vonden archeologen de afgelopen jaren zo’n twintigduizend graven van de trechter-

bekercultuur', vertelt archeoloog Niels Bouma van ADC ArcheoProjecten. 'Dal­fsen steekt daar met kop en schou­ders bo­venuit.' Want hier kwam in 2015 het allergrootste grafveld aan het licht, plus een plattegrond van een trechter­bekerhuis: een rechthoekige boerderij met een puntdak en vlechtwanden dichtgesmeerd met leem. 'Sporen van zo'n boerderij waren nog nergens in ons land gevonden.'

Eigen familie

Archeologen zijn laaiend enthousiast over de ontdekking van het grafveld Oosterdal­fsen. En ook inwoners van Dal­fsen raken in de ban ervan. Inwo­ners doen als vrijwilligers mee aan het ontleden en afschrappen van de bodem om de Schat van Dal­fsen veilig te stel­len. Dat gebeurde in het geheim. 'We mochten niemand iets vertellen over wat we vonden', zegt Ab Goutbeek als hij samen met zijn vrouw meedoet aan het blootleggen van de schatten.

De archeologische schat brengt Dal­fsen in vervoering. De plaatse­lijke basisscholen geven les over de prehistorische bewoners; er komt een musical, een film, een gedichtenroute en een speciaal­bier. 'Het maakt ons

bewust van onze eigen identiteit', vat toenmalig burgemeester Han Noten de opwinding samen. 'Je beseft: dit gaat over onze eigen familie van vijfdui­zend jaar terug.'

Waanzinnig

Archeologen spreken van 'superbij­zondere en waanzinnige vondsten' die meer licht werpen op de vroege Vechtdal-bewoners. 'We weten nu meer over hoe mensen leefden in die tijd', zegt archeoloog Niels Bouma. Ab Goutbeek is ook hoteldebotel. 'Het is alsof ik droom; zo mooi. Ik probeer me voor te stellen: welke lippen roerden deze bekeraan?'

Hier lagen naar schatting 200 men­sen begaven, met allerlei voorwerpen: ruim honderd trechterbekers, mantel­spelden, zwaarden, bijlen en messen. 'Ook ontdekten we een klein maar bij­zonder rijk vroegmiddeleeuws grafveld

uit de 6e eeuw met mantelspelden, zwaarden, bijlen en messen. En een halsketting met kralen van barnsteen.'

Bouma: 'De aardewerken bekeraan kunnen aan de hand van de vorm en versiering gedateerd worden tussen 2900-2750 voor Christus. De gevon­den artefacten geven ons veel nieuwe inzichten over nederzetting, leefwijze en grafrituelen van dit prehistorisch volk.' Het grafveld van Dal­fsen is door een paar families twee eeuwen lang in gebruik geweest.

Alle vondsten van de schat van Dal­fsen zijn eigendom van provincie Overijs­sel. Het publiek kan kennis maken met de vroegste inwoners van Dal­fsen in een groots opgezette reizende tentoon­stelling.

De woonwijk die gebouwd is op het prehistorische grafveld verwijst naar de spraakmakende archeologische ont­dekking. De straten heten Hamerbijl, Barnsteen, Mantelspeld en Trechter­beker.

Trouwens: niet alleen in Dal­fsen zijn bijzondere vondsten gedaan van Trechterbekerboeren. Ook bij opgra­vingen voorafgaand aan een nieuwbouwwijk in Collendoorn bij Harden­berg kwamen drie grote vuurstenen bijlen aan het licht. En bij Ommen en Vilsteren is aardewerk gevonden waar­in de vroegste Vechtdal-boeren hun oogsten bewaarden. ●

Colofon

Uitgave
WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com

Deze uitgave is een initiatief van de partners van Ruimte voor de Vecht

Provincie Overijssel, Waterschap Drents Overijsselse Delta, Waterschap Vechtstromen, Gemeente Dalfsen, Gemeente Hardenberg, Gemeente Ommen, Gemeente Zwolle, LTO-Noord, Natuur en Milieu Overijssel, Overijssels Particulier Grondbezit, Staatsbosbeheer, MarketingOost, VNO-NCW Midden. www.ruimtevoordevecht.nl

Productie en redactie: Wim Eikelboom
Fotografie: Gijs Dragt
Vormgeving: Richard Bos

Bij dit boek is ook een podcast te beluisteren in de serie Rivierverhalen over de Vecht.

© 2022 WBOOKS Zwolle / de auteurs

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.
© c/o Pictoright Amsterdam 2022.

ISBN 978 94 625 8511 9
NUR 693

 WBOOKS

Fotoverantwoording:

Gijs Dragt: pagina 4, 6, 8, 9, 12, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 25, 26, 33, 36, 37, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 49, 52, 56, 59, 60, 62, 64, 65, 67, 69, 70 (rechts), 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 95
Wim Eikelboom: 10, 13 (rechtsonder), 23, 34, 44, 48, 50, 51, 53, 54, 55, 58, 61, 63, 68, 70 (links) 71, 83, 90 (onder)
Jan Horsman: 24
Gemeente Ommen: 38, 39
Gemeente Dalfsen, foto Carolien Prins: 38 (onder), 39 (boven)
Gemeente Dalfsen, foto XAPP: 38 (boven), 39 (onder)
IJsselacademie: 28
Rijksmuseum van Oudheden: 31 en 32
NPO Radio 2 Ben Houdijk: 18
Rijksdienst Cultureel erfgoed: 57
Oud Ommen: 30, 59 (linksboven), 66 (linksonder), 75 (linksboven)
Nederlands Openluchtmuseum Arnhem, foto M.J. Hartgerink: 84
Ron Feijen: 93
Harry Soepenbergh: 81

Voor dit boek is gebruik gemaakt van de volgende bronnen: Historische Vereniging Hardenberg en Omgeving, Stichting Historische Culturele Kring Gramsbergen en De Krim, Cultuurhistorisch Centrum Ommen / Oud Ommen, Historische Kring Dalfsen, Delpher, RTV-Oost, Wim Coster 'Het Wolfsmeisje' (uitgeverij Balans, Ruben A. Koman 'Dalfser Muggen' (Profiel Uitgeverij in samenwerking met IJsselacademie), Ed E. Kemperman 'De thesaurus van Gramsbergen' (IJsselacademie), Jan ten Hove 'Arnhem, buitenplaats aan de Vecht' (Waanders Uitgevers), Aalt Selles 'Vertelsels rond de IJsselmond' (uitgeverij Europese Bibliotheek), Willem Boxma 'De Overijsselse Vechtstreek' (uitgeverij G.F. Callenbach)

Met speciale dank aan: Ab Goutbeek, Jan Horsman, Henk Steenbergen, Anne Bijl, Harry Hindriks, Antoon Hendriks